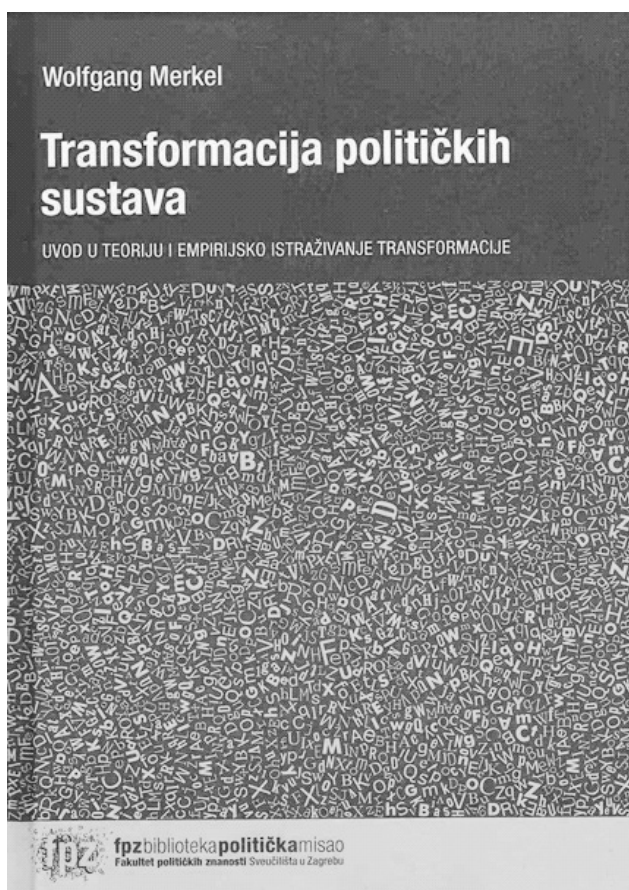

Wolfgang Merkel

Transformacija političkih sustava. Uvod u teoriju i empirijsko istraživanje transformacije

Zagreb, Fakultet političkih znanosti, 2011.

Pero Maldini

Transformacija političkih sustava. Uvod u teoriju i empirijsko istraživanje transformacije hrvatski je prijevod drugoga, prerađenog i proširenog izdanja knjige *Systemtransformation. Eine Einführung in die Theorie und Empirie der Transformationsforschung* Wolfganga Merkela, poznatoga njemačkog profesora komparativne politike s Humboldtova sveučilišta u Berlinu i jednog od vodećih istraživača u Wissenschaftszentrum Berlin (WZB). To je, na određeni način, sinteza njegova plodnoga znanstveno-istraživačkog rada na tom području, koja konceptijski omogućuje vrlo pregledan i cjelovit uvid u ovu kompleksnu problematiku. Zaslugom izdavača knjiga se kod nas pojavila ubrzo nakon njemačkog izdanja 2010.

U ovoj opsežnoj politološkoj studiji sustavno se izlaže problematika demokratizacije autokratskih poredaka od Drugoga svjetskog rata do danas. Riječ je o prvome i zasad jedinom sustavnom uvodu u znanstvenu analizu i istraživanje transformacije političkih sustava koji, uz raščlambu relevantnih teorijskih koncepata, daje i obuhvatnu empirijsku analizu procesa demokratizacije i promjene političkih režima u naznačenom razdoblju. No tematika transformacije političkih sustava nije ograničena samo na politički aspekt, kao što je u tranzitološkoj literaturi uobičajeno, nego obuhvaća sve relevantne dimenzije demokratske transformacije postautokratskih društava, uključujući i promjene gospodarskoga i socijalnog sustava, odnos masa i elita te utjecaj vanjskog okruženja, što je posebno važno za razumijevanje demokratske tranzicije postkomunističkih društava. Pokazuju se kompleksan odnos među svim društvenim podsustavima i njihova povezanost, uvjetovanost transfor-

Pero Maldini, doktor političkih znanosti, izvanredni profesor na Odjelu za komunikologiju Sveučilišta u Dubrovniku. Autor knjiga *Demokracija i demokratizacija* (2008) i *Politička kultura i demokratska tranzicija u Hrvatskoj* (2011). E-pošta: pero.maldini@unidu.hr

macijskih procesa konkretnim društvenim kontekstom, a demokratska tranzicija analizira se kao transformacija cijelog društva. U toj je funkciji i metodologija koja uključuje konzekventno povezana teorijska razmatranja i empirijske analize. Riječ je o reprezentativnome komparativnom pristupu što obuhvaća pregled i usporedbu relevantnih teorijskih pristupa procesima demokratske transformacije, analizu i usporedbu različitih političkih sustava na osnovi jasno definiranih temeljnih pojmova i međusobno usporedivih parametara, te sustavni faktografski prikaz demokratskih transformacija. Teorijska uopćavanja i tvrdnje utemeljeni su na empirijskim analizama demokratskih tranzicija pojedinih društava kojima je posvećena osobita pozornost i koje svojim opsegom čine znatan dio knjige. Takvim pristupom ona znatno nadmašuje formu udžbenika (što, nota bene, stoji u podnaslovu na naslovnici izvornika), ali i brojne tranzitološke studije, bilo teorijske bilo regionalne, koje se bave posebnim slučajevima demokratske tranzicije.

U knjizi se najprije izlaže teorijski okvir u kojemu se navode i analiziraju odgovarajući pristupi demokratizaciji, te se definiraju pojmovi i kategorije (vlada, režim, sustav, država, demokracija, autokracija, autoritarizam, totalitarizam), što omogućuju jasno konceptualno razumijevanje i određenje političkih režima. Upravo ta precizna raščlamba pojmova i teorijskih pristupa te njihovo dosljedno korištenje u analizi transformacije političkih sustava čine posebnu vrijednost knjige. Dajući sažet, pregledan i kvalitetan uvid u relevantne teorijske pristupe i njihovo korištenje u tumačenju transformacijskih procesa, autor istodobno gradi i izoštava kategorijalni aparat za utvrđivanje karaktera demokracije i njezine djelotvornosti koji je primjenjiv na sve režime. U tom smislu, Merkel piše o tri dimenzije (vertikalna dimenzija legitimacije i kontrole vlasti, dimenzija liberalne pravne i ustavne države i dimenzija kontrole agende) i pet parcijalnih režima (izborni režim, pravo na političku participaciju, građansko pravo na slobodu, horizontalna odgovornost i djelotvornost vlasti) kao preduvjetima djelotvorne ili konsolidirane demokracije. Time postavlja jasne kriterije za obuhvatnije i egzaktnije mjerenje učinaka demokracije, koji su znatno zahtjevniji od uobičajenih minimalnih formalnih kriterija koji ne omogućuju dostatno razlikovanje nominalno demokratskih, a stvarno defektnih demokracija od djelotvornih ili, kako ih Merkel naziva, usidrenih demokracija. Premda se pritom oslanja na kriterije konsolidirane demokracije što su ih postavili O'Donnell i Schmitter (podvrgavanje političkih aktera pravilima, uz definiranje načina, sredstava i postupaka političkog djelovanja), Linz i Stepan (pet interaktivnih arena konsolidirane demokracije kao preduvjeti demokratskog poretka) i Dahl (poliarhija kao demokracija zasnovana na građanskim pravima nasuprot formalnoj demokraciji), Merkelov je koncept znatno obuhvatniji i precizniji. Taj relativno kompleksan, ali koherentan instrumentarij (mjerljivih i usporedivih) kriterija čini univerzalno primjenjiv metodološki "alat" u vrednovanju demokratskih dosega određenoga političkog sustava. Riječ je o izvornoj inovaciji koja u sebi povezuje ključna postignuća teorije sustava, modernizacijske teorije (podjednako socijalno-strukturnih, socijalno-kulturnih i institucionalnih pristupa)

i tranzicijske teorije (teorije aktera), te kontekstualnih činitelja (poglavito uloge masa i elita te regionalnih posebnosti). Glavne faze prelaska iz autokracije u demokraciju prikazuju se tako kroz sustavno povezivanje dinamike njihove strukture i djelovanja aktera.

Na toj teorijskoj osnovi, u drugome i znatno opsežnijem dijelu knjige autor analizira demokratizacijske valove, drugi i osobito treći val, u četiri velike svjetske regije: drugi val u Njemačkoj, Italiji i Japanu, te treći u Južnoj Europi nakon 1974. (Portugal, Grčka, Španjolska), Latinskoj Americi (Argentina, Čile, Peru, Venezuela, Nikaragva i Meksiko), Istočnoj i Jugoistočnoj Aziji (Filipini, Južna Koreja, Tajvan, Tajland, Indonezija) te, naposljetku, u komunističkim zemljama Srednje i Istočne Europe. Analize različitih zemalja vrlo su iscrpne i bogate pojedinostima, opisima i empirijskim podacima. Iz njih su razvidne brojne specifičnosti pojedinih zemalja i demokratizacijskih procesa u njima, njihove sličnosti i različitosti. Merkel pritom na konkretnim primjerima propituje teorijske postavke, osobito postavke teorije aktera, pokazujući njihove eksplanatorne dosege i ograničenja. Uz to, identificira političke, socijalno-ekonomske i socijalno-kulturne preduvjete demokracije i utjecaje političkog naslijeđa, raščlanjuje obilježja i strategije političkih aktera, djelovanje građana u transformacijskim procesima, raspravlja o fazama i sadržajima transformacijskih procesa, međunarodnom kontekstu i problemima u funkcioniranju mladih demokracija. Posebno su vrijedne analize uzroka sloma pojedinih autokratskih režima, različitih oblika i tijekova transformacije i institucionalizacije demokracije, utvrđivanje činitelja uspjeha jednih i neuspjeha drugih tranzicija, rizika deformacije, te procjene perspektiva održanja i razvoja demokracija. Posebnu pozornost pridaje političkome i kulturnom kontekstu te utjecaju vanjskih činitelja (odnosi demokracije, rata i mira, međunarodno okruženje, međunarodno pravo). U tom se smislu izdvajaju analize postkomunističkih tranzicija, upravo zbog mnogih specifičnosti po kojima su međusobno slične i po kojima se znatno razlikuju od svih drugih tranzicija trećega vala.

Bitan doprinos tih analiza upravo je u tome što se uspjeh (ili neuspjeh) demokratizacije postautokratskih društava konzekventno objašnjava upravo iz međuodnosa političkih, socijalno-kulturnih i socijalno-ekonomskih činitelja i utjecaja vanjskih činitelja. Merkelov kategorijalni i analitički aparat čini se doista primjenjivim na sve političke sustave. Nameće se i stanovita analogija s R. Inglehartom, koji je, ne tako davno, svojom teorijom ljudskog razvoja koja objašnjava mehanizme djelovanja socijalno-strukturnih činitelja na proces demokratizacije kroz njihov utjecaj na promjene u političkoj kulturi i društvenim vrijednostima, a koje su socijalno-kulturna osnova razvoja i održanja demokracije, "dovršio" modernizacijsku teoriju. Merkel je ovim djelom na sličan način bitno dopunio, metodološki unaprijedio i "zaokružio" klasičnu tranzicijsku teoriju. Oba su autora razvila izvorne koncepte upravo zbog analitičke ograničenosti klasičnih teorijskih modela, kako modernizacijske tako i tranzicijske teorije, u objašnjenju kompleksnoga procesa demokratizacije, bilo da je riječ o nastanku, razvoju i održanju demokracije bilo o transformaciji autokracija u demokraciju.

Ovako opsežno i sustavno djelo o transformacijskoj tematici dosad nije objavljeno. Merkelova je studija nesumnjivo izvorno i inovativno djelo koje će bitno obogatiti postojeću literaturu iz komparativne politike. No knjigu nije dostatno samo jednom pročitati. Ona se ubraja u onu vrstu literature kojoj se stalno vraćamo, otkrivajući u njoj svaki put nešto novo. Ona funkcionira i

kao vodič kroz područje, čemu pridonosi i iznimno opsežan popis referentne literature od 1.209 naslova. Merkelova je studija nezaobilazna za svakoga tko se bavi istraživanjem demokratizacije, ali instruktivna i pristupačna i onima koji su slabije upućeni u to područje. ■